

Organy w utworze *Medytacje* Tomasza Kulikowskiego

Organ in the piece *Meditations* of Tomasz Kulikowski

Karolina Pawlik
UNIWERSYTET OPOLSKI,
KATEDRA MUZYKOLOGII

ABSTRACT

This article contains the results of the analysis of the piece *Meditations* by Tomasz Kulikowski. He is a contemporary Polish composer, organist and teacher. The first part of the article is devoted to his life and work. The next one presents the circumstances of the creating the composition, with particular regard to the title given. *Meditations* were written in 2003. It is a chamber piece for the organ and cello. The third part contains an analysis of the composition structure. The significance of the organ for various elements of the work turned out to be extremely interesting. Their functions are described in the fourth part.

Powstająca od wieków twórczość organowa w znacznej mierze przeznaczona jest na instrument solowy. Kompozytorzy rzadko wykorzystują kameralny potencjał organów. Tym bardziej interesujące jest to, jak funkcjonują one jako element większego aparatu wykonawczego. Właściwy przykład takiej kompozycji stanowią *Medytacje* wrocławskiego twórcy Tomasza Kulikowskiego.

Dla czytelnego ukazania tematu niniejszy artykuł podzielono na cztery części. W pierwszej z nich opisana została postać kompozytora, jego życie i twórczość. W kolejnej znaleźć można okoliczności powstania kompozycji *Medytacje*. Trzeci fragment opisuje budowę utworu. Natomiast ostatnia część poświęcona została roli organów we wspomnianej kompozycji.

1. Konteksty dzieła: życie i twórczość kompozytora

Tomasz Kulikowski urodził się w 1957 r. we Wrocławiu (K. Kościukiewicz 2005: 487). Z rodzinnym miastem związany jest do dzisiaj. Uczył się w klasie organów prof. Klemensa Kamińskiego w Państwowej Ogólnokształcącej Szkole Muzycznej I i II stopnia we Wro-

ławiu. Jest absolwentem Państwowej Wyższej Szkoły Muzycznej we Wrocławiu (obecnie: Akademia Muzyczna im. Karola Lipińskiego we Wrocławiu) w klasie kompozycji prof. Tadeusza Natansona (T. Kulikowski 2018: 53). Oprócz działalności edukacyjnej i wychowawczej, Kulikowski od 1983 r. pełni posługę organisty w parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w centrum miasta. Kształcił także nowych adeptów sztuki organowej w Metropolitalnym Studium Organistowskim we Wrocławiu (www1). Przez pewien czas był akompaniatorem w Studium Piosenki Dziecięcej w Młodzieżowym Domu Kultury Wrocław Krzyki. Stale współpracuje z Wydziałem Edukacji Muzycznej, Chóralistyki i Muzyki Kościelnej Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego w rodzimym mieście, gdzie prowadzi zajęcia z harmonii, kontrapunktu, instrumentacji, improwizacji fortepianowej i organowej oraz akompaniamentu liturgicznego. Publikuje również artykuły z zakresu wykonawstwa muzyki sakralnej (T. Kulikowski 2011: 3–6; 2016: 145–149; 2012: 31–50).

Działalność kompozytorska Kulikowskiego obejmuje muzykę chóralną (np.: *Pieśń do słów Dantego, Rebe, rebe hert nor hert, Pięć pieśni wielkopostnych*), orkiestrową (np.: *Suita Mikołajowa, Capriccio, Muzyka na uroczystość MB Bolesnej*), kameralną (np.: *Fanfary do 4 ołtarzy i pieśni na procesję Bożego Ciała, Ballada z lekka kawiarniana, Taniec listków*) oraz solową (na klawesyn: *Suita nr 1, Suita nr 2*; na fortepian: *Trzy preludia i fugi, Trzy kawiarniane intermezza, Sześć miniatur*; na wibrafon: *Sonatina na wibrafon*). Wiele miejsca zajmują opracowania muzyki kościelnej, m.in. antyfon mszalnych, części stałych i zmiennych Mszy św., nabożeństw (np.: *Psallite Domino*, antyfona na komunię na Wniebowstąpienie Pańskie, *Formuły dialogów mszalnych. Ojcze nasz, Gdy Pan wstał od wieczery*, antyfona Wielkiego Czwartku, obrzęd *mandatum*), a także kolęd (np.: *Ach, biada, biada mnie Herodowi, W tej kolędzie kto dziś będzie, Oj, maluśki, maluśki*), tradycyjnych pieśni chrześcijańskich (np.: *14 pieśni eucharystycznych w układzie trzy- i czterogłosowym poprzedzonych wstępem na organy lub pozytyw, Święty Boże, Kto mnie miłuje*) i żydowskich (np.: *O se shalom, Shalom Alejhem, Hashivejnu*) oraz utworów ludowych (np.: *Trzy-naście pieśni górnośląskich, Skarbiec polski – wiązanka melodii sprzed wieku, Osiem pieśni kurpiowskich*).

Szczególnie interesująca jest twórczość organowa. Utwory solowe na organy to *Preludium i fuga nr 1 i 2, Sześć duetów na organy, Suita na organy, 6 Communiones, Album na organy* oraz stylizowane przygrywki chorałowe (T. Kulikowski 2018: 54). Kompozycje Kulikowskiego uwieczniono na płytach: *Tomasz Kulikowski. Sonata. Senne róże. Trzy medytacje. Suita*, wyd. Wratislavia Productions, 2014, oraz *Miniatury fortepianowe Tomasza Kulikowskiego i Roberta Kurdybacy*, wyd. Mediator 2, 2016 (T. Kulikowski 2018: 53).

Utwory kompozytora prezentowano głównie we Wrocławiu, m.in. na Festiwalu Polskiej Muzyki Współczesnej, Dniach Nowej Muzyki, Festiwalu *Wratislavia Cantans*, na autorskich koncertach w ramach „Wtorków Muzycznych”, a także na „Poznańskiej Wiośnie Muzycznej”. Poza granicami Polski kompozycje Kulikowskiego wykonywano w Brukseli, Hanowerze, Zgorzelcu, Wilnie i Osnabrück. Dzieła chóralne można było usłyszeć na festiwalach w Katowicach i Ołomuńcu (K. Kościukiewicz 2005: 487).

Kulikowski niechętnie opowiada o swojej twórczości. Jego muzyczne poszukiwania są jednak szeroko zakrojone. Wypowiada się o nich w ten sposób (K. Kościukiewicz 2005: 487):

Praktycznie interesują mnie wszystkie gatunki (oprócz opery i baletu), nawet jeśli nie znajdują swojego odbicia w wykazie utworów. Preferencje w zakresie technik kompozytorskich, to myślenie głównie typu polifonicznego, trochę swobodnie traktowanej dodekafonii (z dala od serializmu), trochę harmoniki typu skalowego, trochę selekcji interwałowej, trochę rozbudowanej harmoniki przy pomocy alikwotów (kwinta czysta, tercja wielka, septyma mała), eliminacji (na tyle, na ile mi się to udaje) aleatoryzmu, rola formy w kształtowaniu obrazu energetycznego utworu.

2. Okoliczności powstania i tytuł kompozycji

Medytacje na wiolonczelę i organy to utwór powstały w styczniu 2003 r. Z uwagi na posługę kompozytora za kontuarem organów nietrudno zauważyć, że dzieło ma charakter użytkowy. W prosty sposób można je wykorzystać w czasie nabożeństw i koncertów organowych. Nie zostało napisane na konkretne organy, jednak w partyturze widnieją zapisy sugerujące registrację. Charakter kompozycji pozwala przypuszczać, że najważniejsze byłyby organy XIX-wieczne. W momencie tworzenia utworu w dorobku kompozytora znajdowały się zarówno utwory przeznaczone na organy (wymienione powyżej), jak i na wiolonczelę (*Noveletta na wiolonczelę*).

Nadany tytuł – *Medytacje* – świadczy o refleksyjnym charakterze dzieła. Medytacja rozumiana jest jako rozmyślanie, zagłębienie się w myślach, rozważanie. Za bezsporne uznaje się jej powiązanie z duchowością. Cel medytacji to doprowadzenie człowieka do jedności z bóstwem. Występuje głównie w hinduizmie, buddyzmie i chrześcijaństwie, przy czym posiada w tych systemach religijnych różne znaczenie (J. Pieszczachowicz 1996: 160). Z uwagi na posługę Kulikowskiego, a przede wszystkim rolę organów w chrześcijaństwie, istotne dla utworu będzie uzmysłowienie sobie wartości medytacji właśnie dla tej religii.

Za medytację chrześcijańską uznaje się refleksję nad prawami wiary, skutkującą pogłębieniem rozumienia, wyciągnięciem wniosków praktycznych oraz zastosowaniem w życiu. Drugie znaczenie tego pojęcia to modlitwa, która dzięki rozważaniu Pisma Świętego i namysłu nad rzeczywistością doprowadza do poznania woli Boga i zjednoczenia z Nim (J. Misiurek 2008: 433–436). Wszelkie formy modlitwy, a do nich należy medytacja, tradycja chrześcijańska łączy z muzyką. W tym kontekście tytuł *Medytacje* odsyła do rzeczywistości duchowej, dopomagając odbiorcy dzieła w modlitwie.

Medytacje na wiolonczelę i organy

Tomasz Kulikowski 1

2 meki chrom. obowiązują do jednej nutki!

Adagio (♩=40)

Vc.

ben legato

ppp

Przykład 1. T. Kulikowski, *Medytacje*, s. 1, t. 1-8.

ppp

12

Przykład 2. T. Kulikowski, *Medytacje*, s. 1, t. 9-16.

3. Budowa utworu

Utwór *Medytacje* posiada budowę trójdzielną typu A B A'. Część pierwsza zamyka się w 36 taktach, a część trzecia – w 37 taktach. Środkowy fragment jest najdłuższy, mieści się w 53 taktach. Harmonika utworu opiera się na układach pentatonicznych oraz skali całotonowej. Akordy mają budowę kwartową.

Część pierwsza wykonywana jest w tempie *Adagio* w metrum $3/2$. Półnuta trwa 40 MM, jest ona także dominującą wartością rytmiczną. Partię organów w tej części należy grać *piano pianissimo*, *ben legato*, manuał głosem 8' na *Schwellwerku* (piszczalki przynależne do tej klawiatury znajdują się w szafie ekspresyjnej, co pozwala na manipulację dynamiką), zaś pedał dwoma głosami: 16' i 8'. Jest to zestaw cichy i spokojny. W tej samej dynamice wykonuje swoją partię wiolonczela. W partyturze widnieją znaki dotyczące zmian dynamicznych. Zaznaczone jest także odpowiednie frazowanie.

Część pierwszą rozpoczyna kilkutaktowy organowy wstęp (przykład 1). Po nim włącza się do gry wiolonczela, przejmując zainicjowaną melodię (przykład 2). Organy prezentują dwutaktowy motyw, rozpoczynający się od sekundy wielkiej i tercji małej, oddzielony od dalszego przebiegu pauzą.

2

Przykład 3. T. Kulikowski, *Medytacje*, s. 2, t. 17–24.

The image shows a handwritten musical score for organ, titled "Poco vivo (♩=♩ero)". The score is written on five systems of staves. The first system is marked "Mano" and "P". The music features complex rhythmic patterns and chromatic movement. A circled number "12" is visible in the third system. The notation includes various note values, rests, and dynamic markings.

Przykład 4. T. Kulikowski, *Medytacje*, s. 3, t. 37–44.

Jest to pierwszy z trzech motywów podlegających ewolucyjnemu przetwarzaniu oraz transpozycji w całej części. Drugi z nich pojawia się w połowie fragmentu (przykład 3, t. 17). Ma charakter opadający. Charakterystyczne są kwinta czysta i sekunda wielka, znajdujące się na początku. Trzeci motyw rozpoczyna się od półtonu, repetycji dźwięku i tercji (przykład 3, t. 23). Może się wznosić lub opadać. Motywy wzajemnie się przeplatają. Widoczne są w partii wiolonczeli oraz różnych głosach organowych. Pozostałe głosy kontrapunktują. Część kończy się fermatą i wyciszeniem aż do *pppp*.

Część druga (B) ma charakter figuracyjny. Zwiększa się tempo – *poco vivo* – półnuta wynosi 50 MM. Wstępna partia organów ograniczona jest do jednej linii melodycznej manuału. Składa się wyłącznie z szesnastek, co stanowi kontrast dla dominujących w poprzedniej części półnut (przykład 4).

4

Przykład 5. T. Kulikowski, *Medytacje*, s. 4, t. 45-48.

Partia wykonywana jest *piano* za pomocą nietypowego zestawu dwóch głosów – 16' i 4'. Jest to akompaniament dla partii solisty, którą w pierwszej podejmuje wiolonczela, a później rolę tę przejmuje 4' głos pedałowaty (przykład 5). Taki dobór rejestracji pedału sprawia, że brzmi on podobnie do wiolonczeli. Instrumenty dialogują ze sobą, podejmują imitację, a wszystko na tle akompaniamentu manuału organów. Za pomocą synkop kompozytor wprowadza kolejny głos o strukturze opadającej progresji. W następnych taktach zagęszcza strukturę oraz rozdrabnia wartości rytmiczne. Pod koniec części następuje stopniowe wyciszenie oraz zwolnienie. Sprzyja temu także zamiana szesnastek na triole ósemkowe.

Część trzecia A' zapisana jest w metrum $\frac{9}{8}$ (przykład 6). Zmiana następuje płynnie dzięki wprowadzonym wcześniej triolom. Następuje powrót motywów z części pierwszej – głównie pierwszego z nich, rozpoczynającego się sekundą wielką i tercją małą. Towarzyszą im akordy i figuracje zaczerpnięte z części środkowej. Wiolonczela gra swoją partię *piano*. W partii organów lewa ręka wykonuje współbrzmienia i akordy, a figuracje grane są prawą ręką na *Schwellwerku* znacznie ciszej. Wskazane są wyłącznie pojedyncze głosy 8'. W partyturze zaznaczono miejsce wzmocnienia dynamiki prowadzące do kulminacji. Pojawiają się zakłócenia rytmu – duole oraz kwartole. Liczba składników akordów zwiększa się. Pod koniec w partii pedału pojawia się charakterystyczny tryton, którego

Przykład 6. T. Kulikowski, *Medytacje*, s. 9, t. 90–95.

dźwięki realizowane są sukcesywnie. Na tle tych dwóch dźwięków stopniowo kończą się figury. Następuje wyciszenie do *pppp*.

4. Funkcje organów

Instrumenty w utworze *Medytacje* traktowane są równoważnie. Prowadzą ze sobą dialog, podejmują imitację, wzajemnie się dopełniają. Wydaje się jednak, że to organom powierzono większą liczbę zadań.

Podstawowym kryterium doboru instrumentów było ich brzmienie (wywiad autorki pracy z Tomaszem Kulikowskim przeprowadzony we Wrocławiu 6 listopada 2018 r.). Zatem najważniejszym zadaniem organów jest wypełnienie funkcji kolorystycznej. Mimo szerokiej możliwości tego instrumentu, w utworze wykorzystane zostały pojedyncze, podstawowe barwy organów. Upodabnia to je do wiolonczeli, która także dysponuje jedną barwą. Ponadto sprawia wrażenie jednorodności dzieła.

Z wiolonczelą związana jest także druga rola organów – funkcja imitacyjna. Dochodzi ona do głosu w drugiej części utworu. Partię solową podejmuje wiolonczela, a później

w jej ślady idą organy. Pedał gra w tym samym rejestrze co poprzedzający go instrument dzięki zastosowaniu głosu 4’.

Niezwykle istotne znaczenie dla kompozycji ma harmoniczna funkcja organów. Wielodźwięki zbudowane są z dźwięków skali pentatonicznej. W drugiej części tło harmoniczne staje się akompaniamentem dla solo wiolonczeli.

Wspomniana ciągłość harmoniczna i nieprzerwalność formy wyznaczają konstrukcyjną funkcję organów. Instrument ten inicjuje melodię. Jest też pewnego rodzaju tłem dla wiolonczeli, której partia okresami zanika.

Organy pełnią również funkcję symboliczną. Dzięki tytułowi (*Medytacje*) oraz znaczeniu tego instrumentu w religii chrześcijańskiej odbiorca właściwie odczytuje sens dzieła.

Tomasz Kulikowski w kompozycji *Medytacje* powierzył organom wiele różnorodnych funkcji. Kluczowy dla tego utworu jest dobór instrumentów. Stąd najważniejsze znaczenie ma funkcja kolorystyczna organów. Wykorzystanie ograniczonej liczby podstawowych głosów instrumentu upodabnia go do wiolonczeli. Z walorami kolorystycznymi związana jest zatem funkcja imitująca. Ciągłość harmoniczna i formalna wyznaczają konstrukcyjną funkcję organów. Symboliczne znaczenie organów kieruje uwagę odbiorcy ku rzeczywistości duchowej, ku chrześcijańskiej wizji tytułowej medytacji.

BIBLIOGRAPHY

KOŚCIUKIEWICZ K. (2005). *Kulikowski Tomasz*: PODHAJSKI M. (ed.), *Kompozytorzy polscy 1918–2000. Biogramy*. Gdańsk – Warszawa: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Fryderyka Chopina, Akademia Muzyczna im. Stanisława Moniuszki, 487.

KULIKOWSKI T. (2011). *Uwagi autora*. „Muzyka w liturgii. Pomoce dla organistów i muzyków kościelnych” 58, 1, 3–6.

KULIKOWSKI T. (2012). *Uwagi praktyczne z zakresu harmonii modalnej*: KIERSKA-WITCZAK M. (ed.), *Wybrane zagadnienia akompaniamentu liturgicznego*, Wrocław: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego, 31–50.

KULIKOWSKI T. (2016). *Słowo – dźwięk, artyzm – pragmatyzm, indywidualność – powszechność: czyli kompozytor we mgle*. „Musica Ecclesiastica. Rocznik Stowarzyszenia Polskich Muzyków Kościelnych”, 11, 145–149.

KULIKOWSKI T. (2018). *Ćwiczenia dla adeptów szlachetnej sztuki akompaniamentu liturgicznego*. Wrocław: Wydawnictwo Akademii Muzycznej im. Karola Lipińskiego, 53–54.

KULIKOWSKI T. (2003). *Medytacje*. Kserokopia rękopisu znajdującego się w prywatnym archiwum kompozytora.

MISIUREK J. (2008). *Medytacja*: A. BEDNAREK (ed.) *Encyklopedia katolicka*, t. 12, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 433–436.

PIESZCZACHOWICZ J. (1996). *Medytacja*: PIESZCZACHOWICZ J. (ed.), *Popularna encyklopedia powszechna*, t. 10. Kraków: Fogra, 160.

www1:www.studiumorganistowskie.archidiecezja.wroc.pl/studium/kadra/dr-tomasz-kulikowski, 9 I 2019.

SUMMARY

Organ music emerging for centuries is largely intended for the solo instrument. Composers rarely use the chamber potential of the organ. It is especially interesting how it functions as a part of a larger group of instruments. A good example of such a composition are *Medytacje* of the Wrocław creator Tomasz Kulikowski.

To clearly show the subject, this article is divided into four parts. The first describes the composer, his life and work. The next one contains the circumstances of creating the composition *Medytacje*. The third part describes the structure of the work. Whereas the last part is devoted to the role of organ in the aforementioned composition.

Tomasz Kulikowski was born in 1957 in Wrocław. He is a lecturer at the Music Academy of Karol Lipiński and an organist. Kulikowski's compositional activity includes choral, orchestral, chamber and solo music. The organ work, solo pieces and stylized choral preludes, is of particular interest.

Medytacje for the cello and organ is a piece created in January 2003. The work has an utilitarian character. It was not written for a specific instrument, but the composer suggested the registration in the score. The title – *Medytacje* – implies the reflective nature of the work. The goal of meditation is to bring man into union with the deity. It occurs mainly in Hinduism, Buddhism and Christianity, and has different meanings in these respective religious systems. Due to Kulikowski's career and, above all, the role of organ in Christianity, it will be important for the work to realize the value of meditation for this religion.

Medytacje has a ternary form A B A'. The harmony is based on pentatonic systems and the whole-tone scale. The chords have a quarter structure. In part A, three motifs are used in different configurations, the second one, B, is figurative, whereas the last combines the features of the others.

Tomasz Kulikowski entrusted organ with a variety of functions in the composition *Medytacje*. The key to this work is the selection of instruments. That is why the colour function of the organ is the most important. The use of a limited number of basic voices makes the instrument sound more like a cello. Therefore, the imitative function is associated with the colour values. Harmonic and formal continuity determine the structural function of the organ. The symbolic meaning of this instrument directs the listener's attention towards spiritual reality, towards the Christian vision of the meditation mentioned in the title.

Słowa kluczowe/Keywords:

organy • wiolonczela • medytacje • Tomasz Kulikowski
organ • cello • meditation • Tomasz Kulikowski

Karolina Pawlik – born in 1993, organist, musicologist, music theorist and lawyer working as a lecturer in the Department of Musicology of the University of Opole. Her scientific interests focus on organ studies, organ and religious music. She also passionately discovers the connections between law and music. Currently she is involved in the analysis of the music created by Wrocław composers, didactics and music editing.

email: karolinapawlik.org@gmail.com